

İSLÂM'IN KORUYUCU AİLEYE BAKIŞI

Abdurrahman KURT*

Aile, fertlerin psiko-sosyal hayatına etki eden temel bir kurumdur. Cemiyetin dini, örfü, âdeti gibi tüm kültürel değerleriyle uygunluk arzedecek tutum ve davranışların çekirdeğinin atıldığı kutsal bir mekândır aile.

Bir aile yuvasının fert ve toplum hayatında sayılamıyacak kadar çok faydası var... Acaba, aile hayatından sadece aynı kanı taşıyanlar mı istifade edebilirler? Farklı kanı taşıyan yetim çocukların sıcak aile ortamında yaşaması ya da fakir aile çocuklarının, imkânları daha iyi olan bir ailede barınması mümkün değil midir? Kur'an'da "evlât edinme" yasaklandığına göre, kimsesiz yetim çocuklar, hiçbir zaman bir ailenin yerini tutamıyan bakımevlerinin soğuk atmosferine mi terkedilmeliler?

Hemen ifade edelim ki İslâm, yetim ve kimsesiz çocukların, bakımevleri vb. yerlerden çok, bir koruyucu aile yanında himaye edilmesinde ısrar etmiştir. Kur'an, bu tür çocuklarla yakından ilgilenilmesini, eğitim ve öğretimleri dahil onların her türlü ihtiyaçlarının giderilmesini istemektedir:

"Sana yetimleri soruyorlar. De ki, onları yararlı ve iyi bir hale getirmek hayırlıdır. Şayet kendileriyle bir arada yaşarsanız, onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah, yetimlerin (salahuna) çalışanları da, fesatlık yapanları da bilir"².

Ayetin metninde geçen " *وإن تخالطوهم فإخوانكم* " tabirinin, yetimlerle haşır neşir olup onlarla aynı mekânı paylaşmayı ifade ettiğini söyleyebiliriz.

Hadislerde de yetimlere himayeden maksadın, maddi korumadan ibaret olmayıp, onları tam bir ailevi atmosfer içinde yaşatmak olduğu açıkça

* *Yrd. Doç. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fak. Din Sosyolojisi Öğretim Üyesi.*

1 Koruyucu aile, kendi ailesi yanında gerekli bakım ve eğitim göremeyen çocuğa geçici bir süre için bakıp, eğiten aile olarak tanımlanabilir.

2 Bakara(2), 220.

belirtilmektedir³. Yetim çocuk, tıpkı öz evlât gibi sevilip ihtimam gösterilerek, kendi yediğinden yedirilerek⁴ sosyo-kültürel hayata hazır duruma getirilmeye çalışılacaktır.

Şu hadisler, yetimlerin aile içerisinde yetiştirilip terbiye edilmesinin önemini vurgulamaktadır:

"Müslümanlar arasında en hayırlı ev, içerisinde yetim olan ve yetime de iyi davranılan evdir. En kötü ev de içinde yetim olan, fakat ona kötü davranılan evdir"⁵.

"Her kim, Müslümanlar arasından bir yetimi (evine alıp) kendi yediğinden yedirir, kendi içtiğinden içirirse, affı mümkün olmayan bir günah işlemekçe (şirk) Allah onu mutlaka Cennetine kor"⁶.

Buhari'de geçen bir hadiste de Rasulullah (s.a.v) biraz aralıklı olan şahadet parmağıyla orta parmağını göstererek, "**Ben, yetimin kefiliyle (onun her türlü ihtiyacını gideren kimseyle) Cennette (şu iki parmak gibi) birlikte bulunacağız**"⁷ demiştir.

Zikredilen âyet ve hadislerde, kimsesiz ve yetim çocukların, öz evlâtlar gibi, aile içerisinde bakılmasının önemine işaret edildiği görülüyor. Zaten modern araştırmalar da çocukların eğitim ve terbiyesinde ailenin önemini vurgulamaktadır. Çocuk bakımevlerinin, ailenin yerini tutamayacağı kesinlikle bilindiğinden, korunmaya muhtaç çocukların kurumlara yerleştirilmemesi, imkânların bulunmadığı hallerde, son çare olarak kurumlara başvurulması hususunda genel bir görüş belirmiştir. Nitekim ABD ve gelişmiş bazı Avrupa ülkelerindeki bakıma muhtaç çocuklar ilk önce, ücret karşılığında ailelere yerleştirilmeye çalışılmaktadır. Ülkemizde de son yıllarda kısmen böyle bir uygulamaya geçildiğini biliyoruz.

Daha İslâmın ilk yıllarından itibaren başlayan ve Osmanlı tarihini de kapsayan uzun bir zaman dilimi içinde müslümanların, kimsesiz çocukları çoğu defa meccanen ailelerinde barındırdıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Osmanlı mahkeme sicilleri, bunun bir çok yaşanmış örneğini ihtiva etmektedir⁸. 19.yüzyıla gelinceye değin, Osmanlı toplumunda, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik çocuk bakımevi türünden her hangi bir kurum mevcut değildi. Yetim çocuklarla ilgili "**İslahhane**" nin kuruluş tarihi 1860'tır⁹. Bunu **Daruşşafaka**, **Darülaceze** ve son yıllarda **Kızılây** izlemiştir. Tabii afetler, hastalıklar ve

3 Canan, İbrahim, Rasulullah'ın Sünnetinde Terbiye, s.412.

4 İbn Mace, Edeb, 10 (2, 1217, 3691 H).

5 İbn Mace, Edeb, 6, 3679H.

6 Tirmizi, Birr,14, 1982H.

7 Buhari, Edeb, 24, 78.Tecrid-i Sarih, 2/1838 no'lu hadis, s.365.

8 Bkz., Kurt, Abdurrahman, "Tanzimat Döneminde Koruyucu Aile Müesseseleri, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, c.II, T.C.B.A.A.Kurumu, Ank.1992, s.548-567.

9 Karal, E.Ziya, Osmanlı Tarihi, c.VIII, T.K.B., Ank.1983, s.210.

ortalama 10-11 yılda bir meydana gelen savaşların sıklığı sebebiyle artan anne ve baba ölümlerinin, yetim çocuk sayısını çoğaltmış olacağı açık bir husustur¹⁰. Sokaklarda başıboş gezen kedi ve köpekler, uçamayan yaralı kuşlar için vakıf kuran bir toplum, tabii ki bu çocukları kendi ma'kus talihleriyle başbaşa bırakmamıştır; üstelik son dönemlere gelinceye değin, kurum bakımı yerine onları ailelerde barındırmışlardır. Şer'îye Sicilleri incelendiğinde, yetimlerin ve fakir aile çocuklarının bakım ve terbiyesinin, mahkeme kadısının bilgisi dahilinde "geçici evlatlık" (tebenni) sistemiyle, gönüllü ailelerce yapıldığına dair çok sayıda uygulamaya rastlamak mümkündür. Oysa Kur'an-ı Kerim, süreklilik gösteren evlatlık sistemini açıkça yasaklamaktadır¹¹. Buna rağmen evlatlık kurumunun Osmanlı toplumunda nasıl uygulama alanı bulabildiği sorusu akla gelmektedir. Ailenin öz çocuğu gibi telâkki edilen evlâtlık sistemi yasaklandığı halde, Osmanlı mahkemeleri bu konuyu nasıl İslâmîleştirmiştir? Acaba bu, sosyal gelişmeler sonucu ortaya çıkan bir toplumsal sorunu çözmek

¹⁰ M.E.Yurdakul'un "Yetim Çocuk Yahud Ahmedin Kaygusu" isimli şiirindeki şu mısralar: askere gidip te bir daha dönmeyen babasının yolunu gözleyen bir çocuğun hazin duygularını dile getirir:

.....
Kızıl güneş tepelere son ışığı saldı,
Dereleri karanlıklar, gariplikler aldı,
Bir sırada, yer yüzünün en acıklı vaktinde:

On yaşında boynu bükük, bağı yanık bir çocuk,
Üstü başı eski püskü, yalın ayak yavrucuk.
Gözlerini yola dikmiş; birisini bekliyor.

.....
Uzaklardan yola doğru bir karaltı görtünce,
Her genç rehber tarlasından köyçüğüne dönünce,
"İşte odur, odur!" diye sevinerek koşuyor.

Köy çobanı koyunları, keçileri güderek
Dağdan inip yaklaşınca, ağlayarak giderek
Yürekleri sızlatıcı bir ses ile diyor ki:

Yiğit, arslan babamı pek garipsedim, özledim;
Gün karardı; şimdiyedek onun yolunu gözledim,
Babacığım geliyor mu? Hiç yollarda gördün mü?

Köyümüze askerliği bitirerek dönen çok;
Çiçek ayırında gitmişti; bu günedek haber yok;
Babacığım nice olmuş? Yolculardan sordun mu?

Bkz., Tansel, Fevziye, A., Mehmed Emin Yurdakul'un Eserleri:I, (M.E.Yurdakul, Türkçe Şiirler, 1898'den Şiirler; Ank.1969, s.22.

¹¹ "Allah oğulluk edindiğiniz kimseleri size öz oğul kılmadı. Bunlar sizin ağızlarımızda söylediğiniz sözlerdir. Allah size sözün doğrusunu söyler ve doğru yolu gösterir. Oğulları kendi babalarına nispet edin. Bu, Allah nezdinde daha uygundur. Şayet babalarımı bilmiyorsanız onlar sizin kardeşleriniz ve dostlarınızdır..." Bkz., ahzab(33), 4-5.

için Şer'î hukuka aykırı olmayacak tarzda geliştirilmiş bir müessese midir? Yoksa, İslam'ın ilk yıllarında, sadece **Salim Mevla Ebi Huzeyfe b. Atabe** (r.a)'ye tanınan bir ruhsat, umuma teşmil edilmek mi istenmiştir?

Bu soruları cevaplandırmadan önce, **Hz. Salim** olayına kısaca değinmek istiyoruz. Küçük bir çocuk iken Salim'i evlât edinen **Ebu Huzeyfe** ailesi, evlâtlıkla ilgili âyetin nazil olmasına rağmen, daha küçük bir çocuk olduğu için onu yanlarında tutmaya devam etmişlerdi. Fakat yetişkinlik çağına ulaştığında Ebu Huzeyfe'nin hanımı **Sehle bt. Süheyl**, **Rasulullah'a** gelerek genç Salim'in eve teklifsiz girip çıkmasından kocası Ebu Huzeyfe'nin hoşlanmadığını söyleyince **Hz. Peygamber** (s.a.v): "**Salim'i emzirirsen ona haram olursun. Böylece Ebu Huzeyfe'nin hatırına gelen şey izale olur**" buyurmuştur. **Sehle** daha sonra kendisine söyleneni yapmış ve Salim yanlarında kalmaya devam etmiştir¹². Ancak, bu olay umuma şamil olmayıp kaynaklar, büyük yaşta birinin emzirilmesi ile mahremlik oluşacağı hükmünün yalnız Ebu Huzeyfe ailesine ait bir ruhsat olduğu hususunda ittifak halindedirler¹³.

Kendisine intikal eden davaları genellikle dinî hükümlere göre çözümleyen Osmanlı mahkemelerinin bu hususta Şer'î hukuktan ayrıldığı söylenemez. Ancak, İslami uygulamayla diğer hukuk sistemlerinde görülen evlâtlık sistemleri arasında önemli farklılıklar vardır. Her şeyden önce gayri İslâmî hukuk sistemlerinde evlâtlık, öz oğul gibi telâkki edildiğinden oğul edinen ile evlâtlık arasında nesep alâkası kurulduğu gibi bundan bir evlilik engeli de doğmaktadır.

İşte İslâm hukuku bu anlamdaki evlâtlık sistemini yasakladığı için Osmanlılarda ebeveyn-çocuk ilişkisi doğuracak tarzda hukukî neticelerinden

¹² Müslim, Radâ, 26-27)

¹³ Bkz., İbn Haceri'l-Askalâni, el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe, c.1, Kahire, 1970, s.15. Buna rağmen anne tarafından Çerkes olduğu için onların adelerini çok iyi bildiğini söyleyen **Ahmed Midhat'ın** (1844-1912) "**firkat**" adlı eserinde geçtiği üzere, **Kafkas Çerkesleri** arasında, evlenme engeli oluşturduğuna inanılan bir âdetin varlığı oldukça ilginçtir: Havecir isimli bir Çerkes, İstanbul'dan Çerkesistan'a gelen genç Memduh'u köylülerin huzurunda evlât edindiğini ilân eder. Havecir, Çerkes adeti gereğince Memduh'u evine götürüp zevcesiyle tanışır. Zevcesi, memesi üzerine bir ince bez sararak Memduh'un ağzına sokar. Sonra Memduh'un, analığının elini öpmesiyle evlâtlık adeti yerine getirilmiş olur. Ailede bir de Guşacuk isimli genç kız vardır. Memduh, töreye göre artık ailenin oğlu ve Guşacuk'un ağabeyidir; aralarında mahremiyet teessüs etmiştir. Çok geçmeden delikanlı güzel Guşacuk'a tutulur ve ona aşkı ilan eder. Gerçekte bu kız, ailenin beslemesidir. Ama kendine açıklanmadığı için Memduh, onu evin öz kızı zannetmektedir. Kendisi de delikanlıyı sevmesine rağmen, töre ve geleneklerine çok sıkı bağlı olan genç kız, sonu ölüm bile olsa bu sevgiye karşılık vermez ve gelişen olaylar neticesinde onunla evlenmektense intiharı yeğler. Sevdiği kız intihar etmeden önce, evlenme engeli oluşturacak tarzda böyle bir kardeşliğin meydana gelebileceğini Memduh şöyle ifade eder:

"...Hiç bir adam, bir rahimden çıkmayan veyahut bir sulbden inmeyen diğer biriyle karındaş olabilir mi? Ben İslâm'ım, hem de Türk-i İslâmiyet bu uhuvveti kabul etmez. (Bkz., Ahmed Midhat, Firkat, Letaif-i Rivayat; 3, İst. 1287, s.55-106).

Yukarıda zikredilen tasrihe rağmen Kafkas Çerkesleri arasında benzer bir olayın görülmesi, zaman içerisinde örf ve âdetlerin dini düşünce üzerindeki tesiriyle izah edilebilir. Yoksa İslamiyette, evlenme engeli doğuracak şekilde böyle bir kardeşliğin oluşmayacağı açıktır. Zira İslâm'da süt sebebiyle meydana gelen evlenme engeli, ihtilâflı olmakla beraber, cumhur-ı ulemâ'ya göre çocuğun iki yaşına kadar emzirilmesiyle ortaya çıkmaktadır.

mahrum fiili bir evlâtlık müessesesinin bulunduğu söylenebilir. Biz bu uygulamaya, sicillerde de sıkça görüleceği üzere "tebennî" müessesesi diyebiliriz. Tebennî, ne mahremiyet oluşturarak evlenme yasağı doğurmuş, ne de miras intikaline sebep olmuştur¹⁴. Evlâtlıklar hiç bir şekilde öz babalarının isimlerini terketmemiş ve yeni aile reislerine nispet edilerek çağrılmamışlardır. Daha da önemlisi, Osmanlı mahkemesi, halvetten dolayı ileride meydana gelebilecek nahoş hadiselerin önlenmesi maksadıyla bu sistemi, çocuğun rüşd çağıyla sınırlamıştır¹⁵. Bazı tebenni kayıtlarının sonunda zikredilen ve çocuğun kendi ihtiyaçlarını bir kimseye bağımlı olmaksızın görebileceği bülüğ çağına ulaşmayı ifade eden "indez-zafer"¹⁶ ve "ianeden müstağni oluncaya değın"¹⁷ çocuğun infak ve iksasına devam edileceğini belirten ibareler bunu teyit etmektedir. Keza, bülüğa eren çocukların haremde çıkarılıp ayrı evlere nakledilmesi, daha önce serbestçe görüştüğü ailenin kızlarıyla ilişkilerinin sınırlandırılması söz konusudur¹⁸.

Korunmaya alınan çocukların nafakasının kime ait olduğunun da bu noktada izah edilmesi gerekmektedir. Çocuğun sosyo-psikolojik ve biyolojik gelişimine en uygun ortam, aile çevresi olduğundan, her hangi bir sebeple kendi ailesinden ayrılan çocuğa yeni bir aile muhiti hazırlamak,

“ السلطان ولي من لا ولي له ” (Velisi olmayan kimsenin velisi, devlet başkanıdır)¹⁹ hadisinin gereğince Osmanlı kadısının temel görevlerinden biriydi. Bülüğ çağına kadar çocuğu bir koruyucu ailenin vesayetine bırakmakla kadı, bu görevini yerine getiriyordu. Mahkemenin bilgisi dahilinde meydana gelen bu uygulamada, korunmaya alınan çocuğun nafakasını ya teberruan bakımını yapan vasisi üstlenmekte ya da daha sonra varsa çocuğun velisinden, yoksa hayatını kazanabilir bir hale geldikten sonra bizzat çocuğun kendisinden peyderpey tahsil edilmek üzere iâşe ve ibate masrafları mahkemece karşılanmaktadır. Velinin veya çocuğun ödeyememe durumunda ise, tek sorumlu mahkeme kadısı olmaktadır²⁰. Gönüllü toplumsal kurumlardan vakıflar da öksüz ve yetimleri kendi hanelerinde himaye eden ailelere, "eytam için tahsis edilen akçelerle"²¹, yüzyıllar boyunca mali destek temin

14 Aydın, Mehmet, A., İslâm-Osmanlı Aile Hukuku, İst. s. 01.

15 Yukarıda da geçtiği üzere, bakıma muhtaç çocukların ihtiyaçlarını rüşd çağına kadar bir aile yuvası sıcaklığı içinde gidermek İslâm'da büyük bir fazilet telâkki edilmektedir. Sözü edilen anlamdaki evlâtlığa miras intikali karuni olarak mümkün olmamakla birlikte, mal vasiyetinde bulunmak gayet tabiidir.

16 Bkz., Bursa Şer' iye Sicili (Bundan böyle "BŞS" diye yazılacaktır), C 13/313 64b; C 75/638 15a, 27b.

17 B Ş S, C 50/613 76.

18 Ahmed Midhat, Emanetçi Sıtkı, (Letâif-i Rivayat:22), İst.1311, s.22.

19 Ebû Davud, Nikâh, 19; Tirmizî, Nikâh, 14; İbn Mâce, Nikâh, 15.

20 Bilmen, Ö.Nasuhî, İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu, VII/230; Kurt, Abdurrahman, "Tanzimat Döneminde Koruyucu Aile Müesseseleri", Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, c.II, s.553 vd.T.C.B.Aile Araştırma Kurumu, Ank.1992.

21 BŞS, B 347/655 57a.

etmişlerdir. Böylece çeşitli sebeplerle aile şefkatinden mahrum kalmış bakıma muhtaç çocuklar, katıldığı ailenin öz çocukları ile birlikte bir aile yuvası sıcaklığı içerisinde barındırılmışlardır.

Tebenninin dışında, fakir aile çocuklarına yönelik "ıcar-ı sağır" denilen bir uygulama daha vardır. İcar-ı sağır, refah seviyesi yüksek olan ailelerin, fakir aile çocuklarını, kendilerine hizmet etmek üzere velileri ile anlaşarak belirli bir ücret karşılığında kiralamaları olayıdır. Bu, mahkeme kadısının onayı ile gerçekleşen bir nevi iş akdidir. Kiralanan çocuklar " ahretlik, manevi evlât, besleme" gibi isimlerle anılmıştır²².

Bu uygulamanın altında yatan sosyo-kültürel gerçekler oldukça dikkat çekicidir. Böylece fakir aile çocuklarının hem ekonomik ihtiyaçları gideriliyor, hem de gerekli eğitim ve terbiyeleri en iyi şekilde verilmeye çalışılıyordu. Sicillerde icar-ı sağır olarak geçen küçük çocukların kiralınması, tamamen dini duygulardan kaynaklanan otomatik sosyal güvenlik mekanizmasından başka bir şey değildir.

Bunu, çocukların emeklerini sömürme vasıtası olarak değerlendirmemek gerekir. Yapılan akdi mahkeme kadısının tescil etmesi, öngörülen ücretin tatminkar olduğu anlamındadır. Aksi halde böyle bir sömürüyü Osmanlı kadısının tescili mantık dışıdır. İncelediğimiz kayıtların tümünde akit sebebi olarak çocukların ve velilerinin şiddetli fakirliği zikredilmektedir. Akdin kiralyan tarafını, orta ve üst gelir gruplarına mensup aileler oluşturmaktadır. Bunların arasında evkaf kalemi kâtibi, müderris ve ders-i âmın gibi yüksek dereceli memurların yanısıra zahire tüccarı, berber ve saraç gibi serbest meslek sahipleri ile kaymakam, müderris, kadı ve yüzbaşı hanımları gibi üst tabaka kadınları da bulunmaktadır²³.

İş akdinin süresi, tebennide olduğu gibi genellikle bülûğ çağıyla sınırlandırılmıştır²⁴.

Örnek olarak sunacağımız 8 Zilkade 1319/1903 tarihli şu belgedeki ifadeler böyle bir akdin insani yönünü açıkça ortaya koymaktadır:

²² Pakalın, M.Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, c.1, s.30.

²³ İlgili kayıtlar için bkz., BŞS, B 346/640 16b, 19a, 30b; B 349/658 88b; C 8/309 68a, 103a; C 9/310 2a, 37a; C 10/310 62b; C 11/311 35b.

²⁴ 6.03.1844 tarihli icar kaydına göre, şiddetli fakirlik sebebiyle bir kadının küçük oğlunu hizmet karşılığı ayda on iki kuruş hizmetle bir şahsa kiralandığı, icarlayanın, bu ücretin 10 kuruşunu çocuğun aylık nafakasına, kalan iki kuruşunu ise, çocuğun "hîn-i bülûğ-i rüşd ve sedâdına değin zimmetinde terk ve ibkâ" edeceği belirtilmektedir. (Bkz., BŞS, C 8/309 88a, 100a, 103a; C 11/311 35b; C 22/530 67a, 68a). Kayıta geçen "hîn-i rüşd ve sedâdına değin" ifadesi, kendi kendine yeterli olabileceği bülûğ çağına ermesiyle akdin feshedilip çocuğun aileden ayrılacağına işaret etmektedir. Paranın bir kısmının bülûğ döneminde verilmesi ise, çocuğun evlenme vb. masraflarına katkıda bulunma amacına yönelik olmalıdır.

Selânik'in Suluca mahallesinden ismi aşağıda zikredilen küçük kızın babası ve velisi olup zati, vesikada yazılı kimseler tarafından bilinen **Kâzım oğlu Cum'ali Mehmed** isimli şahıs, Şer'-i mahkemede asakir-i şâhâne kolağalarından olup halen Selânik'in Hamidiye mahallesinde mukîm Selânik hastahane ve gümrük kimyageri Muzhir Kâmil Efendi'nin zevcesi **İsmet Hanım** tarafından aşağıdaki icârı tasdiğe vekil Selânik dava vekillerinden Mehmed Efendi oğlu Hüseyin Tevfik Efendi huzurunda velisi olarak şöyle ikrarda bulundu:

“Mecliste hazır bulunan tahminen on yaşındaki kızım **Şükriye'nin** asla malı olmayıp, ben dahî zor durumda bulunduğum için ona bakmaya gücüm yetmemektedir. Nafaka ve kisveye (giyim-kuşama) de şiddetle ihtiyacı olan kızım **Şükriye'yi** işbu vesikanın yazılışından itibaren aylık yirmi kuruş ücretle adı geçen **İsmet Hanım'a** bilvelâye icar eylediğim. O da bunu kabul ve zikredilen ücretten aylık onar kuruşunu adı geçen küçük kızın nafaka, kisve ve diğer zaruri ihtiyaçlarına harcamağa ve bunun dışında kalan parayı muhafaza etmeğe ve bülûğa ermesiyle birlikte ona vereceğini taahhüd etmiştir” şeklindeki sözlerini vekil Hüseyin Efendi de bütünüyle tasdik edince istek üzere sicile kaydedildi²⁵.

Görülüyor ki icar-ı sağîr tamamen insani amaçlı olup kesinlikle onların emeklerini sömürme vasıtası değildir. Oysa çağımızda, konuyla ilgili içler acısı facialar yaşanmaktadır. Günümüz Türkiye'sinde çocuklarını belli bir meblağ karşılığında dilencilere kiralayan veya onları satışa çıkaran ailelerin gazetelere manşet olması üzerinde önemle durulması gereken bir husustur²⁶. Guatemala, Brezilya, Romanya, Hindistan ve Kolombiya gibi geri kalmış ülkelerden, fakir aile çocuklarını kaçırarak veya ucuz fiyatlarla satın alan çocuk tacirleri, büyük paralar karşılığında (Bin ile 20 bin dolar arası) ABD'de veya Batıda evlatlık arayan kişilere satmaktadırlar. En çok çocuk alan ABD'ye bu yolla yılda **10 bin** çocuk girdiği belirtilmektedir²⁷.

Aşağıda bahsedeceğimiz hadiselerle göre çocukların evlatlık olarak satılması aslında çok masum bir vaka olarak görünmektedir. Uzakdoğu ve Lâtin Amerika ülkelerinden toplanan çocukların bir kısmının öldürülüp organlarının, kız çocuklarının da vücutlarının satılması dehşet vericidir. Ekonomik bunalımdan çıkamayan özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinde kız çocukları seks endüstrisinin kölesi durumundalar. ABD'li ve Avrupa'lı zengin turistler, "şehevî" zevkleri için bu ülkelere geziler düzenlemektedirler. Uluslararası bazı şebekeler, turistik turlara katılmayan Batılı zenginler için "hizmeti" ayağa götürmekte; sokaktan topladıkları çocukları yüksek fiyatlarla "medeni ülkeler"(!) insanlarına pazarlamaktadırlar²⁸.

Bosnalı çocukların durumu bunlardan çok mu farklıydı? Adı Ayşe, Fatma, Ali... olan binlerce çocuğun Avrupalılara evlâtlık verildiğini TV

25 Üzerinde dönemin Padişah'ı Sultan II.Abdülhamid'in tuğrası bulunan bu belge, Bursa'da bir sahafa getirilen Osmanlıca kitapların arasında bulundu. Konuyla ilgili yüzlerce mahkeme kaydı bulunmasına rağmen renkli içeriği nedeniyle bunu örnek göstermek istedik. Belgenin metni ve transkripti için bkz., Belge 1.

26 Bkz., Türkiye Gazetesi, 30.01.1992.

27 Bkz., Türkiye Gazetesi, 25.03.1992

28 Bkz., aynı gazete, 22.07.1993

ekranlarında seyretmemiş miydik.? Daha da vahimi, tıpkı Güneydoğu Asya çocukları gibi, bunların bir kısmının organ ticaretine kurban gittiği, bir bölümünün de dini eğitim için Hıristiyan misyonerlerce Avrupa'nın çeşitli kentlerine götürüldüğü gazetelerde yer almıştı. İtalya'nın önde gelen gazetelerinden Corriere Della Sera, manşetten verdiği haberde, Bosna-Hersek'teki katliamdan kaçarak İtalya'ya sığınan bin Boşnak çocuğun büyük ekseriyetinin Avrupa'daki organ mafyasının eline düştüğünü bildiriyordu²⁹. Türk kamuoyu bunlardan haberdar olmasına rağmen, gerek ilgisizlikten gerekse mevzuat yetersizliğinden dolayı, onlara değil sıcak bir aile yuvası, bir yurt bile temin edilemedi. Kuşkusuz hiç çocuk getirilmedi değil... Ama bunlar 'devede kulak' misali çok az sayıda idi. Evlerindeki baskıdan kaçan bir iki kadın için, o dönemde ülkenin büyük kentlerinde, lüks, kadın sığınma evi açan yetkililer nedense bu denli önemli konuya duyarsız kaldılar.

Halbuki Osmanlılar geliştirdikleri geçici tebennî ve îcar-ı sağır sistemleriyle sadece kendi çocuklarını değil, başka ülkelerin çocuklarını bile, ihtiyaç anında koruma altına alıyorlardı. Buna benzer hizmetleri tarih boyunca diğer İslâm toplumlarının da gerçekleştirdiği bilinmektedir. Arnold'un bildirdiğine göre, 18. ve 19. yüzyılın sonlarında Çinli müslümanlar, yetim veya ailesi fakir olan onbinlerce mecusi ve hıristiyan çocuğunu velilerinden satın alarak onları kendi aileleri içerisinde İslâmlaştırmışlardır.

Özetle belirtmek gerekirse, Osmanlı'nın uyguladığı koruyucu aile tedbirleri mükemmel denebilecek tarzda sosyal yardımlaşma ve dayanışma örneği görünümündedir. Bu sistemler sayesinde hem toplumun kültürel değerleri kimsesiz çocuklara aktarılmış, hem de aile şefkatinden mahrum kalmış çocuklar, bir aile çatısında barındırılarak sosyal güvence altına alınmışlardır. Bunun sonucu olarak, günümüzde aile sevgisinden yoksun bir halde yurtlarda yetişen bazı çocuklarda görülen psikolojik bozukluk ve bunalımların bertaraf edildiği söylenebilir.

O halde, korunmaya muhtaç çocukların sosyal güvenliğine yönelik sosyal hizmet kuruluşları, Osmanlı'daki geçici tebennî ve îcar sistemleri gözönünde bulundurularak, Müslüman Türk toplumunun değer yargılarına ters düşmeyecek şekilde işlerlik kazandırıldığı takdirde pek çok sosyal facianın önüne geçilebileği ifade edilebilir.

---

²⁹ Bkz., Zaman, 17.09.1993; Başka bir olay için bkz., Milliyet, 30.05.1994.

“Mahrûse-i Selânik mahallâtından Suluca mahallesinden zikri âti sagîrenin babası ve velisi olub zatı zeyl-i vesikada muharrerü'l-esâmi kesân ta'rifleriyle ma'rife olan Cum'ali Mehmed b.Kâzım nâm kimesne meclis-i Şer'-i Şerif-i enverde asakir-i şâhâne kolağalarından olub elyevm mahrûse-i mezbûrenin Hamidiye mahallesinde mukîm Selânik hastahane ve gümrük kimyageri Muzhir Kâmil Efendi zevcesi İsmet Hanım İbnetü Osman Bey tarafından zikri câî icârî tasdîka vekil Selânik da'vâ vekillerinden Hüseyin Tevfik Efendi İbn Mehmed Efendi mahzarında bilvelâye ikrar-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüb işbu hâzıra-i bilmeclis tahminen on yaşında kızım Şükriye nâm sagîrenin asla malı olmayub ve ben dahî mu'sır olmamla sagîre-i mezbûreyi infaka gayr-i kâdir olub sagîre-i mezbûre nafaka ve kisveye eşedd-i ihtiyaç ile muhtâce olmağla kızım sagîre-i mezbûre Şükriye'yi işbu tarih-i kitabdan itibaren şehri yirmi kuruş ücret tesmiyesiyle mûmâ ileyha İsmet Hanım'a bilvelâye îcar eylediğimde ol dahî ber vech-i muharrer kabul itmekle bedel-i ücret-i müsemmâ-i mezkûreden beher şehir onar kuruş sagîre-i mezbûre müstehikka oldukça nafaka ve kisve bahâ ve sâir levâzim-i zaruriyyesine sarf olunmak üzere Hanım mûmâ ileyhâya bilvelâye îcar eylediğimde ol dahî istîcâr ve kabul ve ücret-i müsemmâ-i mezkûreden beher şehir onar kuruşunu sagîre-i mezbûrenin nafaka ve kisve bahâ ve sâir levâzim-i zaruriyyesine harc ve sarfa ve maadâsını nezdinde hıfza ve tevfiik birle hîn-i bülûğunda sagîre-i mezbûreye edaya taahhüd ve iltizam eyledi didikde mukırr-ı merkûm Mehmed'i cemî-i kelimât-ı meşrûhasında vekil mûmâ ileyh Hüseyin Tevfik Efendi bitemâmiha tasdîk itmeğın mâ vakaa bi't-taleb ketb olundı. Hurrîre fil'-yevmi's-sâmin min zi'l-ka'deti's-şerîfe sene tis'a aşere ve selâse mie ve elf”.

Belge 9: Fakir bir babanın çocuğunu îcara vermesi.

